

## ლევან ბებურიშვილი

*ივანე ჯავახიშვილის სახელობის*

*თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი*

### ლიტერატურული ენის საკითხი XIX საუკუნის 50-იანი წლების ქართულ კრიტიკაში

XIX საუკუნის 50-იანი წლები ქართული კრიტიკული აზროვნების განვითარების ისტორიაში ერთ-ერთი საყურადღებო ეტაპია. ამ პერიოდში სხვა საგულისხმო საკითხთა გვერდით ქართულ კრიტიკაში წამოიჭრა სალიტერატურო ენის პრობლემაც. ეს ფაქტი სავსებით კანონზომიერი იყო და იგი ბუნებრივად განსაზღვრა პერიოდული პრესისა და, ზოგადად, ლიტერატურის განვითარებამ.

ლიტერატურული ენის საკითხი იმთავითვე დადგა მეცხრამეტე საუკუნის ქართული კრიტიკის წინაშე. ჯერ კიდევ სოლომონ დოდაშვილი, ქართულ სინამდვილეში ერთ-ერთი პირველი კრიტიკული წერილის ავტორი, საგანგებოდ მსჯელობდა სალიტერატურო ენის სიწმინდის საკითხზე. ნაშრომში „მოკლე განხილვა ქართული ლიტერატურისა, ანუ სიტყვიერებისა“ („სალიტერატურონი ნაწილნი“, 1832, №1-2) ფილოსოფოსი საგანგაშო ტენდენციად მიიჩნევდა ენაში ბარბარიზმების მოჭარბებას. იგი მიუთითებდა, რომ ნამდვილმა მწერალმა მშობლიური ენის გამომსახველობითი შესაძლებლობებით უნდა მოახერხოს მის წინაშე მდგარი მხატვრული ამოცანის გადაჭრა: „აწინდელთა მწერალთა და უცოდინართა ქართულისა ენისათა შემოიდეს ხმარება ლექსთა სპარსულთა, სომხურთა და რუსულთა, გარნა არავის ძალუძს დამტკიცება, რომელ არ იყოს ქართულსა ენასა ზედა თანასწორ მნიშვნელნი ლექსნი. კარგმან მწერალმან რომლისა საგნისა აღწერაც უნდა მოინდომოს... მას ძალუძს ბუნებითსა ენასა

ზედა გამოლება და წარმოდგენა თვით უმცირესისა აზრისა და გრძნობისა [დოდაშვილი 1832: 22-23].

50-იან წლებში ლიტერატურული ენის საკითხი კრიტიკოსთა ერთ-ერთ მთავარ საფიქრალად იქცა. 1850 წელს წიგნად გამოიცა გიორგი ერისთავის კომედია „გაყრა“. პიესას თან ერთვოდა **პლატონ იოსელიანის** წინათქმა, რომელშიც ზოგადად იყო შეფასებული ერისთავის კომედიის მნიშვნელობა ქართული ლიტერატურისათვის. ცნობილმა სწავლულმა გიორგი ერისთავი ახალი სალიტერატურო ენის შემოქმედად გამოაცხადა. კრიტიკოსმა აღნიშნა, რომ ძველი ქართული ლიტერატურის ენა „გარდა რუსთაველისა და მცირედთა სხვათა, არა იყო ჩვეულებითის საუბრისა ენითა, რომელიცა არის და უნდა იყოს ჭეშმარიტი ენა ხალხისა“ [იოსელიანი 1950: 3]. პლატონ იოსელიანის თქმით, ისტორიულად სალიტერატურო ენა დაშორდა ხალხურ მეტყველებას. გიორგი ერისთავმა კი აღადგინა ეს დარღვეული კავშირი და ახალი ლიტერატურული ენის ფუძემდებლად მოგვევლინა: „დამწერმან ამა პირველისა ქართულსა ენაზედ კომედიისა, თავადმან გიორგი დავითის ძემან ერისთავმან, დაბადა ენა ქართული ახლისა გუარის მწერლობისათვის“ [იოსელიანი 1950: 4]. კრიტიკოსი იმედოვნებდა, რომ ერისთავს სხვა მწერლებიც მიბაძავდნენ: „მაქუს იმედი, რომ ...ქართული სიხარულით და სიამოვნით წაიკითხავს ამ კომედიასა და სხუანიცა ახალნი მწერალნი გაბედვით შეუდგებიან მაგალითსა მისსაო“ – წერდა იოსელიანი [იოსელიანი 1850: 4].

პლატონ იოსელიანის ამ მოსაზრებას რამდენიმე წლის შემდეგ გამოეხმაურა **ალექსანდრე ორბელიანი**, რომელმაც თავის წერილში „რამდენიმე სიტყვა „გაყრის“ კამედიაზედ“ („ცისკარი“, 1857, № 9) ეჭვქვეშ დააყენა იოსელიანის შეხედულება გიორგი ერისთავის ენობრივ ნოვატორობასთან დაკავშირებით. ალექსანდრე ორბელიანმა აღნიშნა, რომ შეუძლებელია წერითი მეტყველების ყველა სფეროზე

განვაზოგადოთ გიორგი ერისთავის კომედიების ენა, ვინაიდან იგი სწორედ კომედიური ქანრის თხზულებებისთვის არის შესაფერი და ვერც ერთ შემთხვევაში საერთო სალიტერატურო ენის პრეტენზია ვერ ექნება. კრიტიკოსის თქმით, „არ ვიცით რომელი განსხვავებითი წიგნი რამ დაიწერება იმ კამედიის სიტყვიერებით“ [ორბელიანი 1857: 47]. პლატონ იოსელიანის მისამართით კი პუბლიცისტი მახვილგონივრულ შენიშვნას გამოთქვამს: „პლატონ იესელიანი სხუვებს რომ ურჩევს იმ კამედიის წინასიტყვაობაში „შეუდგეთ მაგალითსა მისსაო“, რატომ თავის წინასიტყვაობას ერისთავის კამედიის წერას არ ამზგავსებს და სხუვებს კი ურჩევს? გავს ვერ მოუხერხებია. ამისთვის, რომ იესელიანის წერა სწორე წერა არის“ [ორბელიანი 1857: 47].

გ. ერისთავის კომედიის პერსონაჟთა მეტყველებას ალექსანდრე ორბელიანი „დაკუწულ ლაპარაკს“ უწოდებს. ეს დიალოგური მეტყველების აღმნიშვნელი ტერმინი უნდა იყოს. კრიტიკოსის აზრით, გიორგი ერისთავმა ახალი ენა კი არ შეიმუშავა, არამედ ასახა რეალურად არსებული მეტყველება. მწერლის ენობრივი ალღო, მისი ლიტერატურული პოზიცია, ალექსანდრე ორბელიანის შეხედულებით, უფრო ნათლად იმ შემთხვევაში გამოჩნდება, თუ იგი პროზაული ფორმით გადმოგვცემს თავის ნააზრევს: „გ. ერისთავმა ერთი მოთხრობა რომ დაგვიწეროს, მაშინ გავარჩევთ რა გვარი წერა არის იმისი, თორემ იმის კამედიით არ შეიძლება შეტყობა“ [ორბელიანი 1857: 48].

ალექსანდრე ორბელიანის წერილიდან აშკარად იგრძნობა, რომ იგი ეჭვის თვალით უყურებს თანამედროვე მწერალთაგან „ახალი ენის დაბადების“ თეორიას და მიიჩნევს, რომ არსებითი განსხვავება ძველსა და ახალ ქართულს შორის არ არსებობს. უნდა ითქვას, რომ ამ საკითხში ალექსანდრე ორბელიანის მსჯელობა ბევრად უფრო თანმიმდევრულია, ვიდრე პლატონ იოსელიანისა.

1856 წელს ბროშურის სახით გამოიცა ალექსანდრე ორბელიანის წერილი „ქართულის ენისათვის“. საერთოდაც, უნდა ითქვას, რომ ალექსანდრე ორბელიანი 50-იან წლებში უპირველესია მშობლიური ენის გულშემატკივრთა შორის. ქართული ენის ბედი, მისი აწმყო და მომავალი ალექსანდრე ორბელიანის ერთ-ერთი მთავარი საფიქრალი იყო. ამ წერილში კრიტიკოსი აღნიშნავს, რომ ქართული უღამაზესი ენაა, „დამატკობელი ყურის სმენისათვის“, რომლის ძალიც „სულამდისინ ჩაიჭრება ხოლმე“. აღ ორბელიანი ზოგადად საუბრობს ქართული ენის დიალექტებზე და სინანულით აღნიშნავს, რომ ქართლში უკვე ნაკლებად იხმარება მშვენიერი ძველებური სიტყვები (იგი, აწ, უკეთუ, ვითარცა, რამეთუ და სხვ.), მაშინ როდესაც იმერლები და მთიელები ამ სიტყვებს კვლავ იყენებენ.

ალექსანდრე ორბელიანი ცდილობს წარმოიდგინოს, თუ როგორ საუბრობდნენ ჩვენი წინაპრები, თანამედროვე ქართულის რომელი კილო უფრო ახლო უნდა იდგეს ძველ ქართველთა მეტყველებასთან. კრიტიკოსის აზრით, იმერულ დიალექტზე ისტორიულად ოსმალურმა ენამ მოახდინა ზეგავლენა, ქართლურსა და კახურზე კი – სპარსულმა. უფრო წმინდად ქართული მეტყველება შენარჩუნებულ იქნა მთაში, ამიტომაც ალექსანდრე ორბელიანი ვარაუდობს, რომ ჩვენი წინაპრები დაახლოებით ისე მეტყველებდნენ, როგორც საუბრობენ მთიელები: „ვინ იცის უძველეს დროში, რომელს ლაპარაკსა ანუ გამოთქმასა ამზგავსებდნენ ჩუშნი წინაპარნი: მთიელსა თუ იმერულსა? მგონია უფრო მთიელსა. ამისთვის, რომ იმერლებსა ოსმალური გამოთქმა აქუსთ და ქართლელებსა სპარსული, რომლებსაცა უწინდელს დროში მოღათ ჰქონიათ თავადთ აზნაურთ იმათი ენა“ [ორბელიანი 1856: 1980: 130].

საგულისხმოა, რომ დაახლოებით ნახევარი საუკუნის შემდეგ მსგავს მოსაზრებას წამოაყენებს **ვაჟა-ფშაველა**,

რომელიც აღნიშნავს, რომ მთიულური კილო ყველაზე ახლო დგას ძველ ქართულ მეტყველებასთან.

აღ. ორბელიანი მიიხნევს, რომ ორივეგვარი მეტყველება – მწიგნობრულიცა და ხალხურიც მშვენიერია და მწერლებმა შესაძლოა წერონ როგორც ერთი, ასევე მეორე სტილით. უფრო მეტიც, აღ. ორბელიანის მსჯელობიდან იგრძნობა, რომ იგი პრინციპულ სხვაობას ვერ ხედავს ძველსა და ახალ ენას შორის: „მიკვირს მე, ზოგნი ერთნი რათ ანბობენ: ძველებური წერა სხუა არისო, ახლანდელი სხუაო“ [ორბელიანი 1980: 131]. ამ თვალსაზრისითაც აღ. ორბელიანი წინამორბედად გვევლინება იმ თვალსაზრისისა, რომელსაც მეოცე საუკუნეში მკაფიო ფორმულირება ზვიად გამსახურდიამ მისცა. ზ. გამსახურდია აღნიშნავდა, რომ არ იყო სწორი ენათმეცნიერთა მხრიდან ქართული ენის დაყოფა ძველ და ახალ ქართულ ენად, ვინაიდან ყველა მნიშვნელოვანი მწერალი ერთი და იმავე „ენობრივი გასაღებით“ წერს და „მეოცე საუკუნის მწერლების ენას იგივე ლექსიკური ბაზისი აქვს, რაც ცურტაველსა და მერჩულეს“ [გამსახურდია 1991: 534], იხ. [ბებურიშვილი, 2020].

აღ. ორბელიანი 50-იანი წლების ქართულ მწერლობაში მაინც განარჩევს ორ ლიტერატურულ სტილს. ერთია – ძველებური ქართული, „სიტყვიერებით სავსე, უნაკლო და მაღალი“, ხოლო მეორე – „მდაბიური, ესე იგი: როგორც ვლაპარაკობთ და ყველასთვის ადვილი გასაგონია“ [ორბელიანი 1980: 131]. განსხვავება მათ შორის არის არა არსებითი, არამედ – ხარისხობრივი ხასიათისა.

კრიტიკოსი აღნიშნავს, რომ ორივე მიმართულების მწერლებს შეუძლიათ ითანამშრომლონ ახლად აღდგენილ სალიტერატურო უურნალ „ცისკართან“ და შეეცადონ, თავიანთი სტილის უპირატესობის დამტკიცებას.

ენის საკითხებს ეხება ალექსანდრე ორბელიანი წერილშიც „ქართული უბნობა ანუ წერა“ („ცისკარი“, 1860, №

6). ამ ნაშრომში კრიტიკოსი ქართულ მეტყველებაში უკვე სამ სტილს განარჩევს: საეკლესიო, მდაბიურ (დარბაისლურ) და გლეხკაცურ ენას.

კრიტიკოსის შეხედულებით, საეკლესიო ენა (რომლის ნიმუშადაც მას მოჰყავს ფსალმუნის) შეუდარებელია თავისი სიმდიდრით, მშვენიერებითა და გამომსახველობითი შესაძლებლობებით, თუმცა მისი სალიტერატურო ენად დამკვიდრება (სირთულის გამო) შეუძლებლად მიაჩნია.

დარბაისლური ალექსანდრე ორბელიანისათვის „საშუალო“ მეტყველებაა, რომელიც უფრო მარტივია საეკლესიო ენასთან შედარებით და უფრო ადვილად აღსაქმელი ფართო საზოგადოებისათვის: „მდაბიური მესმის მე, ეკლესიის წერილების შემდგომ საქუწყნიერო ანუ ყველასათვის გასაგონი“ [ორბელიანი 1860: 90].

რაც შეეხება გლეხურ მეტყველებას, კრიტიკოსის თქმით, მართალია იგი არის „მარტივი და ადვილი გასაგონი“, მაგრამ ამასთანავე „მოშუშებული“, უფრო უხეში და „მაღალ საგანთათვის“ შეუფერებელი, მიუხედავად იმისა, რომ არაერთი გლეხი მოიპოვება „დარბაისლებსავეთ ქართულის მცოდნე“.

ალექსანდრე ორბელიანი გარკვევით მიუთითებს, რომ აუცილებელია ერთი სალიტერატურო ენის არსებობა და სამგვარ მეტყველებას შორის ერთ-ერთის ამორჩევა. კრიტიკოსის სიმპათია დარბაისლური ენისაკენ იხრება: „ჩუშენ ქართველებს, თუმცა ამ სამში ერთი უნდა ამოგუწრჩია ქართული სიტყვებიდგან, იმისთვის მიგვებაძა, იმ ენაზედ დაგვეწყო ლაპარაკი და წერა, მაგრამ ეკლესიურის წერისათვის ზევით ითქუა: ძნელი შემოსაღებია მეთქი. ახლა თუ მეორეს ჩემზედ მოაგდებთ და ამამარჩევინებთ მე საშუაღს ენას ამოვარჩევ, დარბაისელთ ენას“ [ორბელიანი 1860: 95].

კრიტიკოსის რწმენით, დარბაისლური „ასეთი უნაკლულო ენა არის რომ, დიად ადვილად შეიძლება რომ ესე, რაც უნდა მაღალი საგანი იყოს, იმაზედაც და კარგადაც გამოვა ყოველი

ქართული სიტყვიერება“ [ორბელიანი 1860: 97]. ალექსანდრე ორბელიანის მიხედვით, დარბაისლური ესაა, თანამედროვე ტერმინოლოგიით თუ ვიტყვით, **ინტელიგენციის** ენა. კრიტიკოსის თვალსაზრისით, ისტორიულადვე ჩვენი წინაპრები საეკლესიო ტექსტებს „მაღალი“ ენით წერდნენ, ხოლო საერო წიგნებს – „დარბაისლური“ ქართულით. დარბაისლური მეტყველების საუკეთესო ნიმუშია კლასიკური ლიტერატურის ძეგლები და განსაკუთრებით – „ვეფხისტყაოსანი“, რომლის ენასაც პუბლიცისტი თანამედროვე ავტორებსაც მისაბამად უსახავს.

ალექსანდრე ორბელიანის აზრით, აუცილებელია სასაუბრო ენისა და წერითი მეტყველების ერთგვაროვნება: „ჩუჭნი ლაპარაკი და წერა, კვალად ვიტყუ, ერთგვარი უნდა იყოს: რა გუარად ილაპარაკონ, ისე დაიწეროს და რაგუარად დაიწეროს, ისე ილაპარაკონ“ [ორბელიანი 1860: 97].

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ალ. ორბელიანი კატეგორიული ფორმით როდი აყენებს თავის თვალსაზრისს. იგი მხოლოდ საკუთარ შეხედულებას ახმიანებს და სხვებსაც (განსაკუთრებით – დიმიტრი ყიფიანს) სთხოვს აზრის გამოთქმას.

ქართულ ენათმეცნიერებაში დამკვიდრებული მცდარი შეხედულების საწინააღმდეგოდ სავსებით სამართლიანად წერს ჯუმბერ ჭუმბურიძე: „მართალია, ამ სტატიაში ა. ორბელიანი ადასტურებს „სამი ენის“ არსებობას, როგორც ისტორიულ ფაქტს, მაგრამ ეს გარემოება „სამი შტილის“ აღიარებას როდი ნიშნავს. პირიქით, მოტანილი მსჯელობა გვიჩვენებს, რომ კრიტიკოსი „სამი შტილის“ თეორიას უარყოფს და კატეგორიულად მოითხოვს ერთიანი სალიტერატურო ენის დამკვიდრებას“ [ჭუმბურიძე 1974: 136].

ალექსანდრე ორბელიანის სტატიას მალევე გამოეხმაურა **დიმიტრი ბაქრაძე** („წიგნი მოწერილი თ.

ალექსანდრე ჯამბაკურიან ორბელიანისადმი შესახებ მისის „ქართულის უბნობისა, ანუ წერისა“, „ცისკარი“, 1860, № 8).

დ. ბაქრაძე სრულად იზიარებს ალექსანდრე ორბელიანის მოსაზრებას, რომ აუცილებელია ერთი სალიტერატურო ენის არსებობა. თავდაპირველად პუბლიცისტი, საზოგადოდ, ენის რაობაზე საუბრობს. იგი აღნიშნავს, რომ მეტყველება სპეციფიკურად ადამიანური ფენომენია, რომლითაც ადამიანი მალღა დგას ბუნების სხვა ქმნილებებზე. დიმიტრი ბაქრაძის თქმით, ენაში ასახულია ერის ეთნოფსიქოლოგია, მისი მსოფლმხედველობა და ისტორიულად ჩამოყალიბებული ზნეობრივი წარმოდგენები: „ენა არის... ადგილი სადაც ხალხი აღყვავდება, იმის ცხოვრება და ისტორიული სუჭ აღბეჭდავენ მჭიდროდ მთელს მისს ბუნებასა. ენაც ამ გვარს აღბეჭდილებას მიიღებს... ენაში აღმოჩნდება მთელის ტომის ხასიათი, სიცხოველე და სიმტკიცე“ [ბაქრაძე 1860: 320].

პუბლიცისტის თქმით, ქართული ენის დასაბამი „უამთა წყუდიადში“ იფარება. ისტორიულად მასზე ზეგავლენას ახდენდნენ აღმოსავლური ენები, თუმცა მან მაინც მოახერხა თავისთავადობის შენარჩუნება. ამასთანავე, დ. ბაქრაძის მოსაზრებით, ენობრივ გავლენებზე მხოლოდ უარყოფით ჭრილში არ უნდა ვისაუბროთ. სხვა კულტურებთან ურთიერთობამ ქართულ ენას ბევრი რამ შესძინა კიდევ: „ქართული ენა ასე გამოქნილი და გამოჭედილი არ იქნებოდა, რომ სპარსულსა და ბერძნულ ენათ არ ემუშავნათ მასზედ“ [ბაქრაძე 1860: 331]. პუბლიცისტი აქვე აღნიშნავს, რომ არაა დასაძრახი ენაში ახალი სიტყვების დამკვიდრება, როცა ამას აუცილებლობა მოითხოვს.

დ. ბაქრაძე მიუთითებს, რომ საღვთო წერილი ყველა ენაზე (მათ შორის – ქართულზე) ამაღლებული მეტყველების ფორმით ითარგმნა. ეს განპირობებული იყო თავად ბიბლიის ამაღლებული, კაცთა გონებისათვის ბოლომდე მიუწვდომელი შინაარსით. მაგრამ ენის განვითარება წარმოშობს წმინდა



წერილის თანამედროვე ენაზე გადმოღების აუცილებლობას, რაც, დ. ბაქრაძის თქმით, გარდაუვალია, თუნდაც რელიგიური, მისიონერული მიზნებიდან გამომდინარე: „ძუწლი ენა უფრო და უფრო ძუწლდება, ხალხი უფრო და უფრო მოაკლდება მისს სმენასა და გაგონებასა“ [ბაქრაძე 1860: 324].

დიმიტრი ბაქრაძე იზიარებს ალექსანდრე ორბელიანის მოსაზრებას, რომ სალიტერატურო ენად დარბაისლური მეტყველების შერჩევა სჯობს. იგი ფიქრობს, რომ დარბაისლური მეტყველება, ანუ საშუალო ენა, საეკლესიო ენის გაჩენამდე არსებობდა. რუსთველს რომ არ დაჰხვედროდა საუკუნეებით განმტკიცებული ენობრივი ტრადიცია, იგი ვერ მოახერხებდა „ვეფხისტყაოსნის“ დარი შედევრის შექმნას. ე. ი. დიმიტრი ბაქრაძესაც დარბაისლური მეტყველების ნიმუშად მიაჩნია რუსთველის პოემა. მიუხედავად ამისა, დ. ბაქრაძე არ ეთანხმება ალ. ორბელიანს, როცა ეს უკანასკნელი თანამედროვე ავტორებს მისაბამად რუსთველის ენას უსახავს. ბაქრაძის მოსაზრებით, სადღეისოდ მაინც შეუძლებელია „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორის ენის რესტავრაციაა, რადგან, ენა ცოცხალი ორგანიზმია, იგი მუდმივად ვითარდება და რაც არ უნდა იყოს, რუსთველი „სცხოვრობდა მეთორმეტე საუკუნეში და აღარ ეკუთვნის ჩუწნს დროს“.

დიმიტრი ბაქრაძე მიიჩნევს, რომ ძველი გრამატიკები (ანტონის, დოდაშვილის, იოსელიანისა და ჩუბინაშვილის) ვეღარ პასუხობს თანამედროვეობის მოთხოვნებს და „იმათი კანონები არ არიან ქართულს ენის თვისებაზედ დამყარებულნი“ [ბაქრაძე 1860: 327]. ახალი სალიტერატურო ენის შემუშავება კი, დიმიტრი ბაქრაძის აზრით, შესაძლებელია მთელი ერის მონდომების შედეგად და არამხოლოდ რამდენიმე მწერლის თავგამოდების საფუძველზე.

პუბლიცისტი აღნიშნავს, რომ თანამედროვე მწერლობაში სტილური თვალსაზრისით დიდი სიჭრელეა. თუმცა რიგ ავტორთა მხატვრული პროდუქციის ნაკლოვანება

მათ მიერ შერჩეული სტილით კი არაა განპირობებული, არამედ ნიჭის სიმწირით, „განსხვავება ნიჭიერებაში ჰსძევს“ [ბაქრაძე 1860: 330]. სავსებით სწორია დიმიტრი ბაქრაძის მსჯელობა, რომლის მიხედვითაც, მხატვრული ნაწარმოების ენობრივი სიღარიბე და სტილური გაუმართაობა მწერლის ზედაპირული აზროვნებითაა განსაზღვრული: „ენა არის ფორმა აზრისა და ფორმა მხოლოდ გამოჰხატავს მას, რაც იმის ქვეშ მდებარეობს. თუ მწერალი ღარიბია აზრებითა, რაც უნდა ეცადოს ვერას მოახერხებს უხერხო ფრაზების მეტსა“ [ბაქრაძე 1860: 330-331] პუბლიცისტის თქმით, არ არის საჭირო მწერალთა მხრიდან თვითმიზნური ზრუნვა ენის გამშვენიებისათვის, მაღალფარდოვნებისთვის, რადგან ხშირად შემოქმედს თავად აზრი ჰკარნახობს გამოხატვის ფორმას.

50-იანი წლების კრიტიკოსთაგან ლიტერატურული ენის საკითხს შეეხო **ლავრენტი არდაზიანიც**. იგი გამოეხმაურა თვალსაჩინო კრიტიკოსის ნიკოლოზ ბერძნიშვილის მოსაზრებას, რომელმაც ქართულ პოეზიასთან შედარებით პროზის განუვითარებლობა ქართველი ხალხის სამხრეთული ტემპერამენტით, პოეზიისადმი ბუნებრივი მიდრეკილებითა და აღმოსავლური ლიტერატურის ზეგავლენით ახსნა. ლავრენტი არდაზიანიმა ეს თვალსაზრისი არ გაიზიარა.

ბერძნიშვილის საპასუხო წერილში ლ. არდაზიანი აღნიშნავს, რომ ქართულ მწერლობაში ისტორიულად შეიმჩნევა ორი ნაკადი, მეტყველების ორი ტიპი – „სადმართო წერილის ენა და საერო (სახალხო)“ [არდაზიანი 1859: 83]. პუბლიცისტის მოსაზრებით, ქართული სასულიერო მწერლობის ენა განიცდიდა ბერძნულის ზეგავლენას, საიდანაც ითარგმნებოდა თეოლოგიური ლიტერატურა. საეკლესიო მწერალთაგან კი „არავინ მოიფიქრა გარდაეცვალათ ეს ფორმა თავიანთ სიტყვაში საერო ენაზედ“ [არდაზიანი 1859: 83].

ლავრენტი არდაზიანის თქმით, ვინაიდან საღვთო წერილი ითარგმნა პროზის ფორმით, პროზაულ მეტყველებაში

საზოგადოდ ასეთი სტილი გაბატონდა, იგი გადაიქცა პროზის კანონიკურ სტილად და მას დაემორჩილა არამხოლოდ რელიგიური, არამედ საისტორიო მწერლობაც. ქართული პროზისაგან განსხვავებით ბევრად უფრო განვითარდა პოეზიის ენა, რომელიც ბუნებრივად დაუახლოვდა ხალხურ მეტყველებას, რამდენადაც სახალხო მთქმელები, პოეტები ნაკლებ ანგარიშს უწევდნენ რელიგიური მწერლობის სტილს.

ლავრენტი არდაზიანი შენიშნავს, რომ „ეხლანდელი ემაწვილ კაცები ორ წყალ შუა არიან. იმათ არ იციან, რომლის ენით სწერონ: საღმთო წიგნურის ძორძით, თუ შეჰქმნან პროზა საერო ენაზე“ [არდაზიანი 1859: 84]. მწერალი მიუთითებს, რომ ახალგაზრდა ავტორები, მართალია, გრძნობენ საღმთო წერილის ენის სიმძიმეს, მაგრამ მაინც ვერ ბედავენ ხალხურ ენაზე წერას. ლ. არდაზიანის კატეგორიული დასკვნით, გარდაუვალია სალიტერატურო ენის ჩვეულებრივ მეტყველებასთან დაახლოება, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ლიტერატურა, უბრალოდ, ვერ განვითარდება: „გამშწინებულ პროზა შესაძლებელია მხოლოდ საერო ენაზე. სამღთო წიგნურის ძორძაზე კი, გინდ ორ ათასს წელიწადს ყოველდღე გამოიცემოდეს ორიათასი წიგნი, მაინც კიდევ პროზა იოტის ოდენ ვერ წავა წინ: ამიტომ რომ, როგორც ვთქვთ, იმისი ფორმები სრულებით არ მიუდგება ეხლანდელ ჩუწნ ენის ძორძებსა. საჭიროა, რომ პროზაცა, პოეზიაცა იწერებოდნენ ერთის ენით. მაშინ დაწინაურდება ლიტერატურა“ [არდაზიანი 1859: 84-85].

ახალი სალიტერატურო ენის შემუშავების პროცესში, ლავრენტი არდაზიანის თქმით, განსაკუთრებულია კრიტიკის მნიშვნელობა. სწორედ კრიტიკოსებმა უნდა იტვირთონ წარმმართველი როლი ახალი სალიტერატურო ნორმების დადგენის საქმეში.

დასკვნის სახით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ XIX საუკუნის 50-იან წლების ქართულ კრიტიკაში მანამდე არნახული ინტენსივობით მიმდინარეობს მსჯელობა

ლიტერატურული ენის საკითხზე. ყველა კრიტიკოსი, რომელიც კი ეხება ხსენებულ პრობლემას, აღიარებს ერთიანი ლიტერატურული ენის არსებობის აუცილებლობას. მიუხედავად იმისა, რომ ამ მოაზროვნეთა შეხედულებები ერთმანეთისაგან გარკვეულწილად განსხვავებულია, მთლიანობაში, შეიძლება ითქვას, რომ თითოეული მათგანი ნათლად აცნობიერებს ხალხურ მეტყველებასთან ლიტერატურის ენის დაახლოების საჭიროებას.

50-იანი წლების კრიტიკული მასალების ანალიზის საფუძველზე აშკარა ხდება, რომ სწორედ ამ პერიოდში მომწიფდა სალიტერატურო ენის დემოკრატიზაციის მოთხოვნა, რომელიც სამოციანელებმა კატეგორიული ფორმით დააყენეს და რაც მთავარია, პრაქტიკულად განახორციელეს კიდევ აღნიშნული გარემოების გათვალისწინება კი კიდევ ერთხელ გვარწმუნებს ე. წ. „თაობათა ბრძოლის“ თეორიის სიმცდარეში, რომლის თანახმადაც, ძველი თაობა რადიკალურად უპირისპირდებოდა თერგდალეულთა ენობრივ-ლიტერატურულ შეხედულებებს.

### References:

არდაზიანი, ლ. (1859). Беглый обзор 12 книжекъ журнала „Заря“ съ января по декабрь 1858 г. ნ. ბერძენოვისა. „ცისკარი“, 9, 1859.

ბაქრაძე, დ. (1860). წიგნი მოწერილი თ. ალექსანდრე ჯამბაკურიან ორბელიანისადმი შესახებ მისის „ქართულის უბნობისა, ანუ წერისა“. „ცისკარი“, 8, 1860.

ბებურიშვილი, ლ. (2020). სოლომონ დოდაშვილის ესთეტიკურ-ლიტერატურული თვალთახედვა. საერთაშორისო რეფერირებადი სამეცნიერო უერთნალი „ფილოსოფიურ-თეოლოგიური მიმომხილველი“, 11, 161-172.

ბებურიშვილი, ლ. (2020). ზვიად გამსახურდიას თეორიულ-ლიტერატურული შეხედულებები. თბილისი: არტანუჯი.

გამსახურდია, ზ. (1991). წერილები, ესეები. თბილისი: „ხელოვნება“.

დოდაშვილი, ს. (1832). მოკლე განხილვა ქართული ლიტერატურისა (ანუ სიტყვიერებისა), სალიტერატურონი ნაწილნი ტფილისის უწყებათანი, 1, 1832.

იოსელიანი, პ. (1850). წინასიტყვაობა, წიგნში: ერისთოვი გ., გაყრა (კომედია, ქმნილი თავადის გიორგი დავითის-ძის ერისთოვისაგან და წარმოდგენილი ორჯერ თფილისის დიმნაზიის ზალაში ამა წლისა იანვრის თთუჭში), თფილისი.

ორბელიანი, ა. (1857). რამდენიმე სიტყვა გაყრის კამედიაზედ. „ცისკარი“, 9, 1857.

ორბელიანი, ა. (1860). ქართული უბნობა ანუ წერა, „ცისკარი“, 6, 1860.

ორბელიანი, ა. (1980). ქართულის ენისათვის, წიგნში: ქართველი რომანტიკოსები ლიტერატურისა და ხელოვნების შესახებ. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ჭუმბურიძე, ჯ. (1974). ქართული კრიტიკის ისტორია, I. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

**Levan Beburishvili**

## **The discussion around the literary language in the Georgian critique of the 1850**

### **Summary**

The 50s of the XIX century are quite an interesting stage in the history of the development of Georgian critical thinking. During this period, along with other issues, the problem of literary language also arises in Georgian criticism.

This question has been debated in the critique of the 1950s, both in historical terms and in terms of modernity. L. Ardaziani, P. Ioseliani, A. Orbeliani, D. Bakradze took part in the controversy over the literary language. Although the views of these thinkers are somewhat different from each other, on the whole, it can be said that each of them is clearly aware of the need to bring the language of literature closer to the vernacular.

Based on the analysis of the critical materials of the 1950s, it becomes clear that it was during this period that the demand for the democratization of the literary language matured, which was categorically put forward by the "Tergdaleulebi" and, most importantly, practically implemented. This circumstance once again assures us in the fallacy of the "generational struggle" theory, according to which the older generation of writers radically opposed the linguistic-literary views of the "Tergdaleulebi".